

Ernst Rudolf H u b e r, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. 1. Reform und Restauration (1789—1830), Stuttgart 1957, str. XXVII + 820, Bd. 2 Der Kampf um Einheit und Freiheit (1830—1850), tamtéž 1960, str. XXXII + 935

Nebývá zajisté zvykem referovat o vícedílných spisech před jejich dokončením. Tuto konvenci je však možno porušit, je-li edice více dílů rozvržena na dlouhé časové intervaly, a zvláště pak, bylo-li při postupném vydávání uzavřeno jisté období.

Huberovo dílo musí vzbudit pozornost již svým rozsahem. Skutečnost, že době o málo delší padesáti let je věnováno téměř dva tisíce stran, je toho jistě výmluvným dokladem. Rozsahem díla je dán i jeho povšechný ráz: jde o typické přehledové kompendium, které jako forma vědecké literární produkce má v německé vědě bohatou tradici a jež navazuje bezprostředně na rozkvět německého akademického pozitivismu z konce minulého století.

Huberův systém není ovšem dílem marxistickým. Je vypracován ze zcela jiných pozic a bylo by velmi snadné vytýkat mu nedostatky z hlediska marxistické metody práce. To však nemá být úkolem tohoto referátu. Huber shromáždil opravdu mimořádně velké množství seriózních vědeckých poznatků z období, které je skutečným klíčem pro pochopení novodobého německého vývoje. Takový faktografický kolos potřebuje ovšem alespoň orientační posouzení, které by čtenáři usnadnilo přístup k němu. Půjde tedy především o to, ukázat na jeho přínos v oblasti faktů. V daném případě je toto stanovisko podmíněno i tím, že Huber se vcelku nepokouší o zvláštní zdůrazňování zásadních kontur vývoje. To ovšem neznamená, že by se jeho dílo vyhýbalo naprosto jakékoliv koncepci. Pokud se však u něho taková snaha objevuje, hraje spíše úlohu vedlejší a příležitostné složky, jejíž podíl v celkovém obrazu není nijak zvláště výrazný a jež slouží jen k utřídění látky.

Prvý díl Huberovy práce je časově ohraničen lety 1789—1830. Není pochyb o tom, že jde o symboly a nikoliv o přesné chronologické vymezení; ostatně naznačuje to i skutečnost, že tato data nemají z hlediska konkrétního průběhu vývoje v Německu vlastní hodnotu. Ve shodě s tím podtrhuje Huber domácí ideové zdroje raného německého konstitucionalismu, jehož základy spatřuje v myšlenkách Leibnitzových, Möserových a zejména pak Herderových. Zvláště u Herdera je zdůrazněna jeho relativní samostatnost vůči francouzskému revolučnímu učení. Teprve prý následující generace, reprezentovaná jmény Fichte a Arndta, spojila Herderovo učení s idejemi rousseauovské demokracie a rozvinula v této souvislosti zejména jeho představu o tom, že každý národ má dospět k samostatnému využití ve vlastním státě.

Výklad o ústavních institucích odvíjí se po několika systematických liniích; jsou to: ústavní vývoj německé (římské) říše v konečné fázi její existence, ústavní principy přechodného období (rýnský spolek) a posléze ústavní ústrojí německého Bundu. V podrobnostech pěkně je tu podán přehled diplomatických pertraktací kolem koncepce Bundu, jakož i poměr německého radikálního nacionalismu k Bundu po r. 1815. V této souvislosti má zvláště dobrou informativní hodnotu faktograficky přesný obraz vývoje „Burschenschaftů“. To vše je pak doplněno několika kapitolami podávajícími velmi pečlivé vyličení otázek na první pohled okrajových, jako např. vývoj poměru mezi státem a církví, které však v ponapoleonovském Německu měly vesměs svoji specifickou hodnotu.

Těžiště výkladu nespočívá však v těchto „celoněmeckých“ otázkách, nýbrž v ústavním vývoji německých teritorií. Tu je třeba také spatřovat nejvlast-

nější přínos Huberovy práce. Teritoriální roztržštěnost Německa na konci feudalismu předurčila nepochybně jeho vývoj v kapitalistické epoše. Přitom fakta snesená Huberem ukazují dobře, jak v období probuzeného nacionalismu německého měšťanstva tato skutečnost konkrétně komplikovala situaci: vyústění raného německého konstitucionalismu nebylo proto také zdaleka jednoznačné. Vzájemně se tu překrývaly a rozličně spolu zápolily hned tři směry, usilující o zásadní řešení. Vedle myšlenky jednotného německého státu, uplatňované nejradikálnějšími skupinami, měly značnou sílu i romantické představy čerpající z idealizace římské říše a toužící po jejím obnovení; ba dokonce měšťanský konstitucionalismus chtěl místy přispět jen k rozvoji určitého teritoria a jeho státnosti, zapomínaje v duchu takového „zemského vlastenectví“ na možnost celoněmeckého vývoje.

Z tohoto složitého pozadí roste pak mimo jiné i rozdíl mezi konstitučním vývojem na německém severu, tj. v Prusku, a na německém jihu. Huber nepochybně přeceňuje význam pruského konstitucionalismu, což je ostatně u německých historiků běžné. Zdůrazňuje tu (zvl. u Steinova křídla) samostatné, ba možno říci autochtonní kořeny, vyrůstající prý z německého osvěcenství a nesoucí prý řadu znaků blízkých myšlenkovému světu německého filosofického idealismu a klasického básnictví. Nelze jistě přehlížet význam pruských reformních a konstitučních snah pro rozvoj německého měšťanského nacionalismu. Není ovšem sporu o tom, že stejně tak je třeba položit důraz na to, jak pruský ústavní vývoj zůstává poznamenán tradicemi feudálního absolutismu a militarismu, nemluvě již o sociálně ekonomickém rozložení sil, které bylo jistě pro podobu tohoto vývoje určující. Přes tyto výhrady nelze však nevidět, že Huber přináší opravdu zevrubné vyličení všech reformních proudů a skupin v Prusku v prvních desetiletích minulého století, že dovede správně rozeznat pointy jejich názorových odstínů, jakož i bezprostřední účinky v státoprávní nadstavbě. Mimoto dovede Huber povědět i leccos nového o jednotlivých stránkách ústavního režimu v Prusku: platí to o široce založeném výkladu hospodářskopolitickém, kde Huber zajímavě srovnává pruská východiska s anglickou liberalistickou doktrínou.

Druhým hlavním pólem jeho výkladů je, jak již bylo naznačeno, partie věnovaná ústavnímu vývoji v jihoněmeckých státech: jinými slovy jde tedy o Bavorsko, Bádensko, Württenbersko a Hesensko (Hessen-Darmstadt). Huber se tu již nezabývá tolik ideovými vztahy jako spíše raným výskytem určitých, byť omezených konstitučních projevů v této oblasti. Vysvětlení tohoto jevu nalézá především ve skutečnosti, že jde o země, které se teritoriálně a politicky konstituovaly teprve na konci 18. stol. Skutečně u všech těchto států je možno konstatovat krátkou periodu panovnického absolutismu, jež tvořila jakousi jejich zakladatelskou etapu, která se však rychle vyžívá. Relativní ústupnost absolutismu vůči konstitučním snahám byla tu podmíněna snahou podchytit tyto síly a využít jich k tomu, aby se z nich formoval dílčí teritoriální patriotismus, jímž měla být posílena státnost těchto teprve nedávno se ustavivších útvarů. Huber nevidí samozřejmě všechny souvislosti. Uniká mu podstatná část sociálně ekonomického vývoje, tak zejména daleko silnější a sebevědomější měšťanstvo starých říšských měst v oblasti jižního Německa, vcelku však jeho zjištěním je třeba dát za pravdu.

Druhý stejně velký a počtem stran dokonce o něco rozsáhlejší díl je věnován ústavnímu vývoji předbřeznového Německa. Je tedy i obsahově vlastně ještě atraktivnější než díl první. V předbřeznovém období také spočívá hlavní

těžiisko jeho výkladů; průběh vlastních revolučních událostí, ač je mu vyhrazeno přiměřeně místa, ustupuje do pozadí. Rovněž druhý díl má vysokou faktografickou hodnotu: pestrý a složitý obraz předbřeznového Německa je tu podán přehledně a čtenář, přesto že musí manipulovat s desítkami stránek, neztrácí nikde orientaci.

Nemůže být ovšem pochyb o tom, že i tady by bylo možno nalézt řadu slabín a nedostatků, zejména v metodických předpokladech výkladu. Platí to jistě především o vzniku dělnického hnutí, který, třeba je mu věnována poměrně značná pozornost a ač je podán vcelku objektivně, přece jen nemůže našeho čtenáře uspokojit. Aní tu však není úkolem recenze polemizovat o známých věcech na úkor posouzení jiných hodnot Huberovy práce.

Druhý díl je soustředěn v podstatě na dvě základní otázky: k tomu, jak se formovaly v předbřeznovém Německu základy pozdějších hlavních politických směrů a v druhé řadě pak k detailnímu obrazu ústavního vývoje jednotlivých teritorií.

V prvním případě je výklad disponován ve shodě s tím, co autor nazývá „systémem pěti stran“. Jde tu v podstatě o čtyři hlavní směry politického táboru německé buržoazie, tedy o německý konzervatismus, politický katolicismus, liberalismus a buržoazní radikalismus; tuto čtveřici doplňuje pak Huber zřetelem k politickým organizacím dělnictva, čímž dostává svoje pětidílné schéma. Nejcennější jsou nepochybně výklady o prvních třech položkách. Huber, který má za sebou monografickou práci na tomto poli, rozumí dané problematice dopodrobna. Dovede vskutku přesně vykreslit názorové nuance jednotlivých skupin a skupinek. Stačí uvést pro to několik příkladů. Tak v konzervativní linii odlišuje např. prakticka-politická stanoviska bratří Gerlachů, příslušníků dvorské kamarilly v Prusku, od teoretiků typu Ad. Müllera a K. L. v. Hallera, jakož i od Hegelova filosofického zdůvodnění a konečně i od národně konzervativních názorů L. v. Rankeho, sympatizujícího s liberály. Správně jsou tu vytčena specifická ideologická východiska zakladatelů německého politického katolicismu (F. v. Baader a zvl. J. v. Görres a v. Lassaulx), která spolehlivě odlišují tento směr od konzervativní linie a ukazují, že hrál v celoněmeckém měřítku větší roli, než jak se zpravidla soudí. Největší hodnotu mají však nepochybně Huberovy výklady o německém liberalismu a zvláště pak o jeho státopědeckých teoriích. Z fakt tu snesených je dobře patrné, jak vznik nauky o „organickém vývoji“ německého státního života, která nejvíce odlišila německý liberalismus od stejné názorové platformy měšťanstva v ostatních evropských zemích, stál pod určujícím ideovým vlivem německé pokantovské filosofie a počínajícího romantismu. Velmi podrobně podává Huber frakční strukturu liberálů. Správně hlavní jádro vidí v tzv. profesorské skupině, k níž náleželi všichni protagonisté německého liberalismu v čele s Dahlmannem, Welckerem, Arndtem, Beselerem, Droysenem, Grimmy, W. Albrechtem aj. Poučné jsou i Huberovy výklady o liberální levici, především o ústavněprávních názorech K. Biedermanna, S. Jordana a R. v. Mohla, kteří oponovali „historizujícímu konstitucionalismu“ pravice a jejímu „organickému vývoji“, stojíce v podstatě na liberálním stanovisku, které bylo příbuzné francouzské červenové monarchii.

Naproti tomu partie o ústavním vývoji v německých teritoriích není zdaleka již tak zajímavá a nemá také hodnotu předchozího výkladu, klesajíc tu a tam na pouhý mechanicky dělený faktografický přehled. Obecnější význam tu má vedle základní informace jen vylíčení některých, v jádře sice epizodních jevů,

které však dobře charakterizují ohlasy červencové revoluce v atmosféře předbřeznového Německa. Zvláštní pozornost je věnována tzv. hannoverskému „Staatsstreichu“ a z něho pak zejména akci göttingenských universitních profesorů (tzv. „göttingenských sedm“ — náleželi k nim i Grimmové) proti absolutistické vládě hannoverského krále Arnošta Augusta, jakož i pokus o revoluční akci proti spolkovým orgánům, podniknutou v r. 1833 ve Frankfurtu z ideologické platformy „Mladého Německa“ (tzv. „Frankfurter Wachensturm“). Velmi zajímavá je i kapitola věnovaná církevním poměrům v Prusku, zejména sporům, které se rozvinuly kolem kantovské teologie G. Hermese a jež pak v konfliktu pruského státu s kolínským arcibiskupem Drostem-Vischeringem představují přímou předehru „kulturního boje“.

Jak již bylo řečeno, pokud jde o vlastní revoluční události z l. 1848—49, nepřináší Huber v podstatě nic nového. Jsou tu shrnuta fakta, jak je přineslo dosavadní bádání; ovšem i tady najde čtenář leccos informativně užitečného (např. podrobný přehled stranické a frakční struktury frankfurtského parlamentu).

Ač Huberovo dílo má dobrou a místy přímo vynikající faktografickou úroveň, stojí přece jedna jeho část s tímto celkovým rázem v ostrém protikladu. Jsou to partie věnované vývoji v předbřeznovém Rakousku. Huberovy literární opory jsou tu více než slabé a jeho záběr více než řídký. Je to očividný důsledek nezájmu o rakouskou problematiku, která je zřejmě považována za periferní v poměru k vlastnímu německému vývoji. Huber by byl však učinil lépe, kdyby byl celou tuto část ze svého spisu vypustil, než aby se za takovýchto okolností pokoušel o úplnost.

Na závěr je třeba přičinlit na okraj Huberovy práce ještě jednu poznámku, adresovanou tentokrát však nikoliv jí, nýbrž jiným podobným dílům. Huber v textu i pod čarou přináší spoustu údajů a nevyhýbá se ani takovým, které z hlediska vlastního zaměření práce jsou vlastně vedlejší, jako biografické přehledy u jednotlivých osob apod. Není sporu o tom, že se tím vysoko zvyšuje možnost užívat knihy jako příručky. Je vsutku těžké nevzpomenout při četbě Huberovy knihy, jak naše práce, které sledují podobné cíle, bývají po této stránce chudé a jak, ač jejich syntetická úroveň je daleko vyšší, se jakoby stydlivě vyhýbají konkrétním a faktickým údajům. Možnost, že by taková data nejen dokumentovala souhrnné závěry, nýbrž, že by poskytla čtenáři i orientační východiska, takže by nemusil pro běžnou potřebu pracně shledávat často těžko dostupnou literaturu, kterou autor základní práce měl tak jako tak v ruce, se tu přehlíží zcela.

Valentin Urfus

Z nové literatury

Ladislav Holý, Rozpad rodového zřízení ve východoafrickém Mezijezeří. Rozpravy ČSAV, roč. 73, 1963, Řada společenských věd, sešit 1

Do nepočetné české vědecké literatury o dějinách a společenském zřízení afrických národů (k tomuto tématu viz nyní Tomečkovu recenzi díla Š í k o v a PHS IX, 1963, str. 362) přichází studií Holého vítaná informace o složité problematice vývoje afrického lidu v území mezi jezerem Viktoriínským a řetězem jezer středoafriických na konci 19. století. Zásadně je to práce etnograficky orientovaná, avšak její význam pro dějiny státu a práva je mimo po-